

Szöktetés a szerájból?

A BRIT TITKOS HÍRSZERZŐ SZOLGÁLAT ÉS KÁLLAY MIKLÓS

Egy ország miniszterelnökét egy vele hadiállapotban lévő másik ország titkosszolgálatára próbálja megmenteni attól, hogy egy harmadik, vele szövetségi viszonyban lévő ország elhurcolja egy negyedik ország neki menedéket nyújtó követségéről. Ez nem egy kémregény vagy egy akciófilm túlgondolt története, hanem Kállay Miklós miniszterelnöké. Az epizóddal – amelyről Kállay hosszan és részletesen ír visszaemlékezéseiben – a történettudomány eddig nem foglalkozott, valószínűleg azért, mert a rendelkezésre álló források sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudták a leírtakat, melyek szerint a brit titkosszolgálat megbízottja felkereste a török követségen menedéket leelő Kállayt, mondván, „*arra kapott utasítást, hogy kiszöktesse az országból*”.

A terv az volt, hogy a török követ kocsiával leviszi Kállayt a Balatonhoz, ahol „*egy meghatározott helyen egy motorcsónak és két angol hidroplán*” várja. Az időpontról – amelyet egy holdfény nélküli éjszákára, egy Budapest elleni légítámadás idejére kellene kitzünni – úgy fogják Kállayt értesíteni, hogy előző nap a BBC mindhárom magyar nyelvű adásában elhangzik „*március 19-e éjszakája, mégpedig annak az órának a bemonddásával*”, amelyben el kell indulniuk. Vajon az említett megbízott, a visszaemlékezés magyar kiadásában már Harasztinak nevezett fiatalember valóban az „Intelligence Service”-nek dolgozott? Ha igen, mi volt a brit titkosszolgálat szándéka Kállayval, és miért nem valósult meg a terv?

A KÉMHISTÓRIA MESTERDALNOKAI

A brit Titkos Hírszerző Szolgálat (Secret Intelligence Service – SIS) a világ legrégebbi szervezete, amely titkait féltve őrzi. Archívuma nem kutatható; a levéltár anyagára támaszkodó, 2010-ben megjelent hivatalos történet – amelyet Keith Jeffery ír történéssz az SIS igen szigorú, a szolgálat „módszereit és forrásait” védő feltételei alapján írt meg – csupán súlypontjait és körvonalait tárta fel a szolgálat operatív tevékenységének. Az SIS második világháború alatti magyarországi tevékenységével kapcsolatban például mindössze

„hivatalos” budapesti kirendeltségének, a brit követség mellett működő, úgynevezett Útlevel Ellenőrző Hivatalnak (Passport Control Office – PCO) a tevékenységét említi a szerző, s ebből úgy tűnhet, hogy a követség távozása után az SIS is kiszorult az országból, és nem végzett Magyarországgal kapcsolatos tevékenységet.

Az SIS megrendelőinek – a három brit haderőnem szervei, a Külügyminisztérium és a brit–amerikai közös parancsnokságok – dokumentumai, valamint szemtanúk visszaemlékezései azonban egészen más képet mutatnak. Eszerint a második világháború alatt nem kevesebb, mint öt szövetséges – a háborút az Egyesült Nemzetek tagjaként befejező – állam tucatnyinál több szerve végzett titkosszolgálati tevékenységet Magyarországon. Közülük éppen az SIS, pontosabban annak a Földközi-tenger térségében tevékenykedő fedőszerve, az úgynevezett Szolgálatok Közötti Összekötő Osztály (Interservice Liaison Department – ISLD) volt a legeredményesebb. Ráadásul az SIS/ISLD magyarországi hálózata volt az egyetlen, amely ellen 1943 és 1945 között a német és a magyar biztonsági szervek nem tudtak eredményesen fellépni.

A „BOLYGÓ HOLLANDI” FELTŰNÉSE

Az SIS/ISLD magyarországi hálózatának alapjait Lolle Smit holland mérnök-üzletember rakta le. Smit az úgy-

nevezett SIS Z szervezetének veteránja volt, amelyet 1936 és 1938 között abból célból hozott létre, hogy szükség esetén átvegye a gyenge fedésben dolgozó és ezért könnyen sebezhető PCO-hálózat tevékenységét. A korábban Berlinben, majd Bukarestben tevékenykedő Smit 1941-ben érkezett Budapestre, hogy átvegye – a német fennhatóság alatt működő – Philips konzern közép- és délkelet-európai vezetését és ezzel párhuzamosan a Magyar Philips Művek Rt. irányítását.

Smitnek semmilyen szűken vett magyar vonatkozású feladata nem volt; Magyarország a németekkel való politikai, katonai, gazdasági együttműködés tekintetében érdekelte az SIS/ISLD-t. Pozíciója és egész Európára kiterjedő kapcsolatrendszere miatt gazdasági téren Smit kiemelkedő munkát végzett. A „civil munkájával” járó feladatok és az állandó Gestapo-megfigyelés miatt azonban 1942 nyarán az operatív feladatok irányítását átadta a francia Pierre Guiraud-nak. A Budapesten francianyelv-tanárként dolgozó, nyelvészprofesszor Guiraud teljesen ismeretlen volt mind a németek, mind a magyar szolgálatok előtt, ugyanis az SIS romániai hálózatának vezetője Magyarországra indulása előtt szervezte be Bukarestben. A Smittől átvett kapcsolatok mellett Guiraud elsősorban a Vichy-Franciaország követségének németellenes tagjaira, illetve lengyel és magyar kapcsolataira támaszkodott.

A katonai hírszerző tevékenységét (például a Magyarországon áthaladó és állomásozó német egységek, illetve a dunai német hajózás megfigyelését) Alfred Krieger, a Vichy-Franciaország légügyi attaséjának titkára, a francia légierő hírszerző szolgálatának tagja irányította, és olyan, később ismertté vált személyek vettek benne részt, mint Kruchina Viktor vagy Dezsényi Miklós folyamórtisztek. Miután egyik francia informátorát, a magyar kémelhárítás, a 2. vkf. Def. „beugratta” és le tartóztatta, 1943 novemberében Guiraud biztonsági okokból visszatért Romániába. Helyét a hálózat egyik segítője, Jerzy Waciorski vette át.

POLONÉZRA HANGOLVA

A jómódú varsói családból származó, Franciaországban jogi doktorátust szerző és *Politikai terrorizmus* című könyvével gyorsan nemzetközi hírnévre szert tevő Waciorski 1939 őszén a lengyel hadsereg tisztjeként menekült Magyarországra. Vízicserkészként

megismert magyar barátai – a Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Gimnáziuma, azaz a Piarista Gimnázium öregdiákjai – azonnal a segítségére szeltek. Először munkát kapott az amerikai követségen, majd id. Szladits Károly óraadó tanárként alkalmazta a Pázmány Péter Tudományegyetemen. A németül, oroszul és franciául, majd hamarosan magyarul is folyékonyan beszélő Waciorski először Guiraud segítőtje lett, majd Smit javaslatára ő vette át tőle a hálózat irányítását. Waciorski teljesen újjászervezte és kibővítette a hálózatot, amely laza, egymás tevékenységéről nem tudó csoportok együtteseként működött tovább.

Bár a franciák és a lengyelek végig fontos szerepet tölthettek be az információszerző tevékenységben, a német megszállást követően a magyarok váltak meghatározóvá. Hives Henrik magán- és Csejdy András segédtitkár révén például a Miniszterelnökség tevékenységéről ugyanúgy tudott az SIS/ISLD-hálózat, mint a hadiipari gyárak működéséről, többek között Stein Andor, a Ganz és Társa Villamossági Gép-, Vagon- és Hajógyár Rt., illetve Egry-Ehrmann Kornél, a Magyar Ruggyantarúgyár Rt. vezetője közreműködésével. Ez utóbbiak információszerző tevékenysége különösen a Magyarország-ellenes légi háború alatt vált kulcsfontosságúvá. A hálózat ugyanis komoly szerepet játszott a célpontok kijelölésében, a támadások eredményeinek és a helyreállítási munkálatok állapotának értékelésében.

Waciorski legfontosabb ügynöke dr. Szelevényi Haraszti Gábor volt, akit Waciorski az 1932. évi garczyni nemzetközi vízicserkész-jamboree-n ismert meg. Nevelőapja – dr. Erődi-Harhach Tihamér országgyűlési képviselő – és tanulmányai révén jól ismerte a fiatal magyar politikai és gazdasági elit konzervatív meggyőződésű, náciellenes tagjait. Kállay Kristóffal való ismeretsége is egy évtizedre nyújt vissza; önkéntesként együtt szolgáltak az 1. lovas tüzér osztálynál. Mindketten hadnagyi rangban szereltek le, majd ezt követően a Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatták tanulmányaikat.

ÁLARCOSBÁL A KÖVETSÉGEN

Valamikor az 1944. március 20. utáni napokban, amikor Kállay Miklós már a török követségen, Kállay Kristóf viszont még a Kormányzóságon tartózkodott, utóbbit felhívta testvére, a kor-

mányzó testőrségében szolgáló Kállay András, hogy Haraszti Gábor szeretne vele találkozni. Horthy engedélyével András bevitte Harasztit a Kormányzóságra, ahol Haraszti felfedte Kristófnak, hogy a brit titkosszolgálatnak dolgozik, és ki akarja szöktetni a miniszterelnököt az országból. Kristóf írt egy kétsoros levelet a szoros őrizet alatt álló édesapjának, hogy fogadja Harasztit. A követséget körbezáró német Biztonsági Rendőrség, valamint a török követ gyanújának elaltatása érdekében a levélben Kállay Kristóf Harasztira mint a miniszterelnök unokatestvérére, Kállay Istvánra hivatkozott, aki Kállay Miklós birtokáról utazott Budapestre, hogy beszámoljon a gazdasággal kapcsolatos ügyekről.

Hamis személyazonosságának segítségével Haraszti átjutott a „*német őrségen és a török követen is*”, a csel azonban túl jól sikerült. A látogatót bejelentő inas – aki, mint később kiderült, a Gestapo alkalmazásában állt – ugyanis szemtanúja volt Kállay Miklós megrökönyödésének, amikor meglátta, hogy az unokatestvére helyett egy vadidegen ember érkezett. Miután az inas elhagyta a szobát, Haraszti közölte a döbbsent Kállay Miklóssal, hogy brit titkosszolgálat tagja, és ismertette tervét. Kállay Miklós hezitált; nem tudhatta, hogy a férfi valóban az-e, akinek kiadta magát, vagy pedig a náci próbálják kicsalogatni ezzel a mesével a török követségről, egyúttal kompromittálva Kecsi török követet is. Végül arra jutott, hogy megbízhat benne, ha másért nem, hát azért, mert „*igen megfontolt*” fia, Kristóf is így tett.

Kállay tájékoztatta a török missióvezetőt a brit titkosszolgálat ajánlatáról, illetve rendszeresen hallgatta a BBC rádióadását. De hiába. Mivel a németek folyamatosan zavarták a BBC adását, soha nem lehetett biztos abban, hogy az SIS valóban megpróbál-e üzenetet eljuttatni hozzá. „*Még ha el is hangzott a műsorban a megbeszél jelszó, március 19-én, nem tudhattam, később megismételték-e*” – elevenítette fel őrlődését emlékirataiban Kállay. Sem Haraszti, sem más brit titkos ügynök ezután nem kereste és nem hagyott neki üzenetet.

FINÁLÉ

A hivatalos brit politika ismeretében nem valószínű, hogy Londonnak érdeke fűződött volna Kállay vagy bármelyik másik Nyugat-barát, demokratikus elkötelezettségű magyar politikus kime-

nekítéséhez. Erre sem előtte, sem utána nem került sor. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a megszállást követő órákban, esetleg napokban, amikor bizonytalan volt a megszállás politikai kimenetele, felmerülhetett, hogy Kállay kiemenekítése esetleg hasznos lehet, akár csak propagandacélokra is. Mivel a hálózat állandó rádiókapcsolatban állt Kárával, az ezzel kapcsolatos utasítás kiadásának technikai akadályai nem voltak (a hálózat rádiója, Hubert Sauer Haraszti nevelőapjának budapesti Krecsányi utcai házában, illetve kocsjában működött). Sztójay hatalmának megszilárdulásával azonban Kállay politikai jelentősége minimálisra csökkent.

A képet tovább árnyalja, hogy Haraszti 1944. áprilisában elhagyta az országot. Egy menekülő csoporttal együtt először titokban Horvátországba utazott, ahová a britek 1944. május végén futárgépet küldtek érte, és Bariba, az SIS/ISLD kirendeltségére vitték. Olaszországi tartózkodásával kapcsolatos levéltári dokumentumok és visszaemlékezések egyöntetűen és egymástól függetlenül azt mutatják, hogy érkezése összefüggésben volt a Kállayval történt találkozásával. Egyesek szerint Haraszti Kállay „*üzenetét*” hozta, mások szerint „*titkos iratokat*” Magyarország miniszterelnökétől, „*akinek a német megszállás után nyoma veszett*”. Sőt egy forrás szerint Kállay arra is megkérte, hogy beszéljen a nevében Churchill-lel.

Az biztos, hogy Haraszti visszatért Budapestre. Ejtőernyős-kiképzést kapott, és 1944. szeptember 11-én sikeresen leszállt családi birtoka, Tiszainoka mellett. A következő fél évben aktív tevékenységet folytatott az SIS/ISLD hálózatának tagjaként. Kállayval azonban többet nem lépett kapcsolatba, sem a török követségen, sem Sopronköhidán, ahol nevelőapját és az SIS/ISLD hálózatában szintén aktív szerepet játszó Zerkowitz testvéreket, Oszkárt és Péter is fogva tartották.

Haraszti sorsa – csakúgy, mint a hálózat számos tagjéé – tragikusan alakult. Waciorskival ellentétben követte az SIS/ISLD utasítását, és 1945. márciusában rangjának és tisztségének közlésével jelentkezett a szovjeteknél, akik mint „angol kém” letartóztatták, majd Románián keresztül Moszkvába szállították. Halálának helye és körülményei máig tisztázatlanok. ♦

A SZERZŐ TÖRTÉNÉSZE